

AJKAY ALINKA

„A’ Magyar Nyelvnek polgári nyelvvé emelése felől”

Kazinczy pályaművének kiadás-, kutatás- és recepciótörténete

Idén százegy éve annak, hogy Kazinczy Ferenc *Tübingai pályaművének* egyetlen teljes szövegkiadása megjelent.¹ Kazinczy életművének kutatása már jóval korábban elkezdődött, s halálának évszázados jubileuma újabb lendületet adott neki, ami azóta is töretlen, a jelenleg is folyó kritikai kiadás munkálatai pedig nyilvánvalóan tovább fogják gyarapítani a felvilágosodás magyar vezéregyénisége életére és életművére vonatkozó ismereteinket. Nem véletlenül tűnik tehát úgy, hogy a szakirodalomban régóta megszilárdult, az egymást követő kutatógenerációkon átöröklődött vélekedések és tényként kezelt állítások is érdemesek arra, hogy újra megvizsgáljuk és számba vegyük őket, hiszen – ahogy arra a jelen tanulmány is bizonyítékot kínál – a hosszú kutatástörténet során olyan megállapítások tűnhettek el a kutatói vizsgálódás látóhatáráról, vagy olyan felismerések maradtak teljesen ismeretlenek, amelyek fontos meglátásokat tartalmaznak, és amelyek érdemesek a továbbgondolásra, és hogy visszakerüljenek a Kazinczy-kutatás szakirodalmának kánonjába.

A szakirodalom Kazinczy Ferenc *Tübingai pályaműve* megírásának körülményeit elsősorban Heinrich Gusztáv szövegkiadása és elemzése alapján ismeri, és az általa felállított keretek között fogadja el. Ha azonban újra áttekintjük kiadásának kortárs recepcióját, kritikai visszhangját, illetve ezzel párhuzamosan végigkövetjük a Kazinczy-kéziratok sorsát és történetüket, Heinrich számos megállapítása kétségessé és nehezen igazolhatóvá válik.

A *Tübingai pályaműnek* (1808) jelenleg két kézírata ismert: az egyik az Akadémia kéziratárában őrzött kétnyelvű példány (bilingvis),² a másik pedig egy csak a magyar szöveget tartalmazó kézirat, amely a debreceni Déri Múzeumban található.³ Kazinczy életében a pályamű teljes szövege sem magyarul, sem németül nem jelent meg nyomtatásban, mindössze az írás harmadik részében található irodalmi szöveggyűjtemény látott napvilágot 1814-ben kétszer is. Az Erdélyi Múzeumban a magyar szöveg jelent meg,⁴ a bécsi Allgemeine Literatur-

¹ *Kazinczy Ferenc tübingai pályaműve a magyar nyelvről 1808*, kiad. Heinrich Gusztáv, Bp., 1916.

² MTAK Kézirattár, Magy. Nyelvtud. 40 42/I.

³ Déri Múzeum Irodalmi Kéziratok Gyűjteménye X. 75. 136. 1.

⁴ *A Magyar Literatura Története Töredék*, Erdélyi Múzeum, 1814, I, 1–10.

zeitungban pedig annak német változata.⁵ A teljes szöveget – a kritikai kiadás igényével – egyetlen alkalommal adták ki: 1916-ban Heinrich Gusztáv rendezte sajtó alá a teljes – általa ismert – magyar szöveget és annak német változatát.

A *Tübingai pályamű* recepciójának bő kétszáz évét áttekintve megállapítható, hogy a mű befogadástörténete jól elkülöníthető szakaszokra tagolható: az első, jól behatárolható időszak a közvetlenül Kazinczy halálát követő néhány év, bő évtized, amikor még többen éltek olyanok, akik személyesen ismerték a széphalmi mestert, s közvetlenül tőle tudtak a pályaműről. Az őket következő írói generáció azonban vagy nem ismerte ezt a Kazinczy-művet, vagy kevésbé fontosnak ítélte. Ekkor senki sem akadt, aki említette volna. A század utolsó évtizedében Váczy János kezdte publikálni Kazinczy levelezését. Ő, akár a levelezésben talált adatok alapján, akár más forrásból, mindenesetre már tudott a pályamunka létezéséről. Az ő munkásságához is kapcsolódott Wertheimer Edének az 1808-as országgyűléssel foglalkozó kutatása, amelynek eredményeként Wertheimer föltárta a pályázat kiírásának körülményeit. Ezután jelent meg a mérföldkönek számító Heinrich-féle szövegkiadás, amelynek eredményeként és hatására az azóta megjelent komolyabb Kazinczyval foglalkozó munkák szerzői ismerik és meg is említik a pályaművet. A rövid említésen és ismertetésen túl azonban valóban méltatni és az életmű egészében, illetve történeti kontextusában elhelyezni csak a 20. század második felében kezdte a Kazinczy-kutatás.

A még meg sem írt *Tübingai pályamű* – hasonlóan Kazinczy más, gondos előkészület után született műveihez – már nagyjából a pályázat benyújtása tervének fogantatásától kezdve ismert volt a barátok, a közeli ismerősök előtt. Kazinczy leveleiből értesülve róla végigkövethették a szövegtörzset formálódását, Kazinczy munkáját, központi gondolatát, az alakuló pályamű egyes részleteit.⁶ Ám hiába folytatott kiterjedt levelezést, ebbe a folyamatba csak egy viszonylag szűk szakmai-baráti kört vont be, ami miatt a pályázat sorsának rekonstruálása még bonyolultabb feladat. Közismert a pályamű hányatott sorsa. Kazinczy életében – ahogy említettük – mindössze egy kis részlet, az irodalomtörténeti szöveggyűjtemény látott napvilágot hat évvel később, folyóiratban. Teljes egészében csak a megírása után száznyolc évvel jelent meg, akkor is csak a német szöveg, a magyar alapszöveg kiadása a mai napig csak töredékesen valósult meg.

Ugyanakkor azonban mégis ez az a Kazinczy-mű, amely a legrövidebb idő alatt jutott el a kor nyilvánosságának egyik legfőbb és legfontosabb fórumáig, az

⁵ *Ueber den Wachstum der ungarischen Sprache und Literatur, von den ältesten bis zu den neuesten Zeiten = Wiener Allgemeine Literaturzeitung*, 1814, 43.

⁶ Említi Berzsenyi Dánielnek, Csehy Józsefnek, Cserey Farkasnak, Dessewffy Józsefnek, Döbrentei Gábornak, Fazekas Istvánnak, Kazinczy Miklósnak, Kis Jánosnak, Kisfaludy Sándornak, Kölcsey Ferencnek, Kultsár Istvánnak, Nagy Gábornak, Pápay Sámuelnek, Prónay Lászlónak, Rummy Károly Györgynek, Szemere Pálnak, Szentgyörgyi Józsefnek, Virág Benedeknek. *KazLev* V., 429, 439, 442, 453, 464, 467, 470, 488, 490, 509; VI., 1, 9, 11, 25, 30, 35, 37, 62, 82, 83, 87, 92, 96, 114, 146, 152, 168, 179, 181, 188, 202, 215, 231, 304, 324, 340, 379; VII., 200, 470; VIII., 20, 159, 377, 382, 461, 473, 505; IX., 212, 234, 293, 469; X., 168, 209.

országgyűlésig. 1811 decemberében Dessewffy József említette egyik fölszólalásában. Ezután azonban sem hivatalos, sem más nyilvános közegben nem méltatta senki, sőt nagyon hosszú ideig említést sem tettek róla. E hallgatásnak több oka lehetséges: egyfelől mindenekelőtt az, hogy nyomtatásban nem jelent meg, a pályázat lezáratlanul elsüllyedt a bécsi levéltárban; másfelől pedig talán az, hogy Kazinczy és a kortársainak figyelme hamarosan más irányba fordult: elkezdődött a nyelvújítás körüli vita, amely – átmenetileg – minden mást kiszorított az érdeklődés középpontjából. Kazinczy életében még egyszer újra megfigyelhető ugyan a pályamű iránti érdeklődés élénkülése, és ez éppen Dessewffy fölszólalása után, 1812-ben történt: Kazinczy ekkor nagyon szeretne volna végre nyomtatásban megjelentetni pályaművének teljes szövegét, de terve nem sikerült, csak a már említett részletek jelentek meg, így a mű egésze ismételen feledésbe merült.

Kazinczy 1831 augusztusában bekövetkezett halála jó alkalmat kínált a számvetésre. Nekrológok, megemlékezések, méltatások hangzottak el, jelentek meg, de az életmű gazdagsága és a több, párhuzamosan futó, kiemelkedően fontos vállalkozás mellett nem jutott figyelem a tübingeni pályaműnek. A méltatók Kazinczy pályaképének földidézésekor említést sem tesznek róla. Az első nagy, összefoglaló munkák a szellemi örökös, Toldy Ferenc nevéhez köthetők. Elsőként *A magyar nemzeti irodalom története* jelent meg 1851-ben, amelyben még csak a régi irodalmat tekintette át Toldy, ám az 1855–57-es *A magyar költészet kézikönyve a mohácsi véstől a legújabb időkig* című kétkötetes összefoglalásába már belekerült a majdnem kortárs irodalom, így Kazinczy életművének vizsgálata is. A második kötet ezzel kezdődik. Mintegy nyolcvan oldalon keresztül tárgyalja a „nagy mester” munkásságát: ennek nagyjából a negyede Toldy szövege, a többi Kazinczyé, szöveggyűjteményszerű bemutatása költészetének és fordításainak. Toldy a *Tübingai pályaművet* annyira fontosnak ítélte, hogy kéziratot volt ellenére is megemlítette mint a nyelvújítási viták előtti időszakból való, igen fontos irodalomtörténeti tanulmányt. Közölte a pályamunka címét, hogy németül készült, hogy Kazinczy Prónay László kérésére pályázott, s hogy nem hirdettek eredményt.⁷ Jegyzetben azt is hozzáfűzi, a kézirat Kazinczy Gábornál található, a megírás előzményei között pedig megemlíti Daniel Jenisch híres munkáját,⁸ amelyet Kazinczy a fogsága idején olvasott. Mivel érdeklődése, olvasmányai alapján már ekkor foglalkoztatta Kazinczyt egy magyar nyelvről és irodalomról szóló tanulmány írása, a tübingeni pályázat kapóra jött neki, hogy nézeteit kifejthesse. Toldy szerint a pályátétel kérdése nála „senkit készületben nem talált.” Figyelemre méltó, hogy Toldy azt is tudta, a pályázatra huszonegy pályamunka

⁷ TOLDY Ferenc, *A magyar költészet kézikönyve a mohácsi véstől a legújabb időkig*, II, Pest, Heckenast Gusztáv, 1857, 19.

⁸ JENISCH, Daniel, *Philosophis-kritische Vergleichung und Würdigung von vierzehn ältern und neuern Sprachen Europens*, Berlin, Friedrich Maurer, 1796. *Europa tizennégy nyelvei összehasonlító méltatása.*

érkezett, s hogy – mivel öt évvel később még mindig nem volt eredményhirdetés – a történeti részt Kazinczy megjelentette az Erdélyi Múzeumban.⁹

Toldy szorgalmazta azt is, hogy 1859-ben egy nagyobb ünnepségsorozattal emlékezzenek meg Kazinczy születésének századik évfordulójáról. Ekkor valóban több megemlékezést is rendeztek országszerte; számos emlékbeszéd, méltatás hangzott el vagy jelent meg. Toldy Ferenc is ekkor adott közre Kazinczyról egy terjedelmesebb irodalomtörténeti munkát *Kazinczy Ferenc és kora* címmel. Toldynak nem ez volt az első Kazinczy-életrajza, hiszen már 1833-ban is írt róla a Magyar Tudós Társaság Évkönyveiben (1833, I.), ám ez az első hosszabb lélegzetvételű munkája csak Kazinczy fogságból való szabadulásáig, vagyis 1801-ig tárgyalta az életét, így abban – természetesen – nem tett említést a *Tübingai pályaműről*.

Az 1865-ös *A magyar nemzeti irodalom története a legrégibb időktől a jelenkorig* című összefoglalásában azonban már ismételten tárgyalja a pályamunkát. A nagyobb időrendi egységeken belül tematikus csoportokba rendezetten vizsgálja az irodalomtörténetet, az egyik ilyen rész „Az irodalomtörténet újabb stádiuma” címet viseli, s ebben a rövidebb összefoglalásban említi meg Kazinczy munkáját: „Első kísérletei az organikus előadásnak *Kazinczy Ferencé*, ki egy, mind maig nyomatlan, pályamunkájában (»A m. nyelvnek polgári nyelvvé emelése felől« 1808) szánt egy rövid fejezetet »*A m. irodalom története*« futó, de szellemes, átnézetének.”¹⁰

A kronologikusan következő nagyobb terjedelmű irodalomtörténeti kézikönyvek szerzője, szerkesztője Beöthy Zsolt (*A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése*, I–II, Bp., 1877–79; *A magyar irodalom története*, I–II, Bp., 1893–96; *A magyar irodalom kis-tükre*, Bp., 1896). Ő már nem ismerhette személyesen Kazinczyt, így – hiába az életmű alapos és részletes ismertetése – az ekkor még csak kéziratban *Tübingai pályaművet* nem említi annak ellenére sem, hogy külön fejezetet szentelt Kazinczynek, külön egyet a nyelvújításnak, amelynek bevezetőjében pedig kitért a magyar nyelv elterjedését, használatát segítő pályázatokra (pl. az 1804-es Kulcsár–Prónay pályázatra), törvényekre.¹¹

Hasonlóképpen járt el Bodnár Zsigmond is: irodalomtörténetében terjedelmes fejezetet szentelt Kazinczy Ferencnek.¹² Eredeti, új hangvételű áttekintést írt, sajátosan értelmezte Kazinczy működését és műveit, sőt bizonyos általa fontosnak tartott életműrészeket – mint például a nyelvújítási vitákat vagy Kazinczy fordításait és verseit – alaposan elemezte, ám a *Tübingai pályaművet* ő sem említi, föltehetően ugyanazon okból, mint Beöthy, vagyis valószínűleg ő sem tudott a kéziratban maradt pályaműről, noha lehetséges, hogy ha hallott is róla Toldytól, a szöveg ismeretének hiányában nem tudott vagy nem akart említést tenni róla összefoglalásában.

Szinnyei József hatalmas lexikonjában (*Magyar írók élete és munkái*, I–XIV,

⁹ TOLDY 1857, i. m. 35.

¹⁰ TOLDY Ferenc, *A magyar nemzeti irodalom története a legrégibb időktől a jelenkorig rövid előadásban*, Pest, Emich Gusztáv, 1865, 273.

¹¹ *A magyar irodalom története*, szerk. Beöthy Zsolt, II, Bp., Athenaeum, 1896, 181.

¹² BODNÁR Zsigmond, *A magyar irodalom története*, III, Bp., Singer és Wolfner, 1893, 131–152.

Bp., 1891–1914) részletes és tartalmas összefoglalását olvashatjuk Kazinczy munkásságának. Színnyei nagyon alapos, az életrajzon túl számba veszi Kazinczynek szinte minden munkáját. Ennél addig nem készült részletesebb leírás, a nagyobb munkái mellett az összes folyóiratcikket is felsorolja hosszú oldalakon keresztül, valamint – évekre lebontva – itt található a Kazinczyról szóló irodalom legrészletesebb összegyűjtése is.¹³ A *Tübingai pályaművet* viszont ő sem említi, annak ellenére, hogy a folyóiratcikkeknel felsorolja az Erdélyi Múzeumbeli 1814-es irodalomtörténeti rész (*A magyar litteratura történetei*) megjelenését. A kéziratokról egyébként nem beszél részletesen, annyit említi mindössze, hogy levelei bekerültek az Akadémia levéltárába és kiadásuk folyamatban van.

A Magyar Tudományos Akadémia 1907-ben a következő szöveggel írt ki pályázatot: „Kíváncsian *Kazinczy Ferenc életrajzának és munkássága* beható méltatásának tervezete, néhány kidolgozott fejezet kíséretében. A pályanyertes tervezet szerzője megbizatik az egész munka megírásával. A jutalom, a mely csak az egész munka elkészülte után adatik ki, a Lévy-alap 1907. évi kamataiból 1000 korona. Határnap: 1908. szeptember 30.”¹⁴ A pályázatra két pályamű érkezett be, az egyik szerzője Váczy János, a másiké Czeizel János volt. Mivel mindkét pályázó többkötetes, nagy ívű munkát ígért, a bírálók nem tudtak dönteni. „Tekintettel arra a rendkívüli körülményre, hogy a kitűzött nyílt pályázatra két nagyterjedelmű, habár be nem fejezett pályamű érkezett, s mind a kettő sok utánajárással, széleskörű forrástanulmány alapján, megfelelő szakértelemmel, alaposan és ritka szorgalommal van kidolgozva, az osztály azt javasolja, hogy mind a kettő 1000-1000 koronás díjjal jutalmaztassék. A nagygyűlés az osztály javaslatát elfogadta.”¹⁵ Váczy János munkája jelent meg korábban, ez azonban befejezetlen maradt. Váczynek két Kazinczyról szóló monográfiáját is ismerjük, az első 1909-ben jelent meg a Kisfaludy Társaság *Költők és Írók* című sorozatában (Kazinczy születésének 150. évfordulója alkalmából). Ezt a kisebb munkát csatolta is a pályázatához, ezt jutalmazták meg azzal, hogy vállalták a két kötetre tervezett, nagyobb mű kiadását. Ennek első kötete 1915-ben jelent meg,¹⁶ Kazinczy pályáját 1806-ig tárgyalja. A második kötet sajnos nem készült el Váczy 1918-as halála miatt. A megjelent több mint 600 oldalas első kötet, noha nagyon részletes, sajnos a *Tübingai pályamű* szempontjából irreleváns, mivel Kazinczy munkájának megszületése előtt két évvel zárult. Így tehát csak a jóval rövidebb, hat évvel korábbi munkát vehetjük számításba. Váczy János ebben az összefoglalásban is említi már Kazinczy pályaművét, noha ekkor nyomtatásban még nem olvasható, csak hét évvel később jelenik meg. Hogy Váczy „felfedezte” a kéziratot pályamunkát, nyilván annak köszönhető, hogy időközben már régóta folytak a Kazinczy-levelezéskiadás munkálatai. Váczy 1890-ben jelentette meg ennek az

¹³ SZÍNNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, V, Bp., Hornyánszky Viktor, 1897, 1261–1291.

¹⁴ *Akadémiai Értesítő*, 1907, 395.

¹⁵ *Akadémiai Értesítő*, 1909, 263.

¹⁶ VÁCZY János, *Kazinczy Ferenc és kora*, Bp., MTA, 1915.

első kötetét, majd a kismonográfia megjelenése után két évvel az utolsót.¹⁷ Így feltételezhető, hogy Váczy – ha máshonnan esetleg nem is – a Kazinczy-levelezésből szerzett tudomást a pályamű létezéséről, valamint arról, hogy Kazinczy ezt mennyire fontos írásának tartotta.

Az 1909-es kisebb munkát Váczy hat részre osztotta. A *Tübingai pályaműről* az ötödik fejezetben szólt, Kazinczy eredeti prózai műveinek tárgyalása során. A nyelvújításnak egy egész fejezetet szentelt (ez a negyedik), amelyben részletesen beszél az előzményekről is. Kazinczy fogság előtti műveiből a *Bácsmegyeit*¹⁸ említi, a fogság utániból pedig csupán az 1808-as Marmontel-fordítást¹⁹ mint a nyelvújítás előzményét. Mindkettő a „szépliteratúrai” nyelvezet megteremtésében játszik szerepet, ebben az időszakban fejlődik, jön létre, alakul ki az igényes, modern prózai nyelvezet, kezdeti regényeink ezeknek egy-egy állomását, esetleg kevésbé vagy jobban sikerült voltát mutatják. Kazinczy számára a nyelvújítás egyik legfőbb indoka éppen az, hogy az irodalom nyelve – és ezáltal a magyar nyelv – gazdag és szabatos legyen. A stílus szépsége az uralkodó eszmény nála, s mivel Váczy János éppen ebből a szempontból elemezte a nyelvújítás előzményeit, ezért nem került bele ebbe a fejezetbe a szintén 1808-as *Tübingai pályamű*. Viszont nagyon érdekes az a szempont, amely szerint négy prózai művet egymás mellé rendelt. Váczy azt fejtette ki, hogy az eredeti prózai munkák között négy nagyobb van, amely „írói jelleméhez” adatokat nyújt: három önéletrajz (*Pályám emlékezete*, *Fogságom naplója*, *Erdélyi levelek*) és a tübingeni pályázatra írott kor- és irodalomtörténeti tárgyú munka.²⁰ Ezt a négy művet műfajilag kettéosztja, a *Pályám emlékezete* és a *Fogságom naplója* szerinte egymást kiegészítő munkák, szoros értelemben vett önéletrajzok, míg az *Erdélyi Levelek* és a *Tübingai pályamű* más természetű írás, ezekben véleménye szerint, elsődlegesen Kazinczy tanítani akarja a nemzetet. Az önéletírások – ha nem is végleges vagy befejezett, de – valamilyen formában Kazinczy életében megjelentek már, és később több kiadásuk is volt, jóval ismertebbek voltak a szélesebb olvasóközönség előtt, mint a *Tübingai pályamű*. Váczy János – a levelek alapos ismeretének köszönhetően – ezt a munkát viszonylag hosszan ismertette, hosszabban, mint az előző hármat együttvéve, feltehetően éppen azért, mivel egy ekkor már/még ismeretlen művet mutat be és magyaráz.

A *Tübingai pályamű* tárgyalását a pályázati felhívás történeti ismertetésével kezdte, összefoglalta a pályatétel három kérdését. Kazinczy írását a levelekből vett idézetekkel, szófordulatokkal mutatta be, s nem idézi ugyan pontosan a saját levelezés-kiadását – bár ekkor már megjelent a vonatkozó időszak leveleit tartalmazó kötet –, mégis a jellegzetes szófordulatokból és idézetekből pontosan fölismerhe-

¹⁷ *Kazinczy Ferenc levelezése*, I–XXI, közléteszi Váczy János, Bp., MTA, 1890–1911.

¹⁸ KAZINCZY Ferenc, *Bácsmegyeinek össze-szedett levelei*, Kassán, Ellinger János József Ts. privil. Könyv-nyomatónál, 1789.

¹⁹ *Marmontelnek Szívképző Regéji*. Két könyvben = KAZINCZYNAK fordított *Egyveleg Írásai*, Első kötet, Széphalom, Abaujban, 1808.

²⁰ VÁCZY 1909, i. m. 137.

tők a levelek.²¹ Inkább a megírás körülményeit és a történeti kontextusát taglalta, s magát a pályamunkát nagyjából fél oldalban összefoglalta. Az már ennyiből is kiderül, hogy ismerhette Kazinczy szövegét, noha a bevezető sorok nem fedik Kazinczy mondanivalóját. Ő ugyanis kizárólag a nyelv és nyelvhasználat szempontjából beszélt, Váczy pedig politikai síkra terelte az értelmezést, amikor azt állította, hogy Kazinczy véleménye szerint „a hazánk s Ausztria közötti kapcsolat sosem szüntette meg országunk függetlenségét; hazánk különálló volt a multban, az a jelenben is. Ezt uralkodóink is elismerték, tudván, hogy a ki valamely nemzet függetlenségére tör, politikai gyilkosságot követ el. A függetlenség érzése oltja a nemzetbe az erényt, mely ha kihal, örökre vége a nemzetnek.”²² Gondolatmenetének második felében Kazinczy azon nézetét foglalta össze, hogy a Magyarországon élő hazafiaknak kötelessége a magyar nyelvet használni a közügyekben; de otthon – természetesen – mindenki olyan nyelvvél él, amilyennel akar.²³ Ez a gondolatmenet csak Kazinczy eredeti német szövegében olvasható, a magyar nyelvű rész itt hiányos. Váczy némi lelkesült túlzással azt is állította, hogy Kazinczy pályáirása „erős fajszeretete mellett bizonyít, s hogy volt bátorsága a közérzés kifejezésére, nemzetiségünk megmentéseért égő buzgalmának örökre emlékezetes tanúsága.”²⁴ Végül azzal zárta a pályáirás történetének elbeszélését, hogy kifejtette, milyen kár, hogy sem akkor, sem azóta nem jelent meg teljes egészében ez a Kazinczy eredeti munkái között olyan fontos kortörténeti munka.

A Váczyé mellett ugyannerre a pályázatra készült másik monográfia – Czeizel János munkája – csak 1930-ban jelent meg, Kazinczy halálának százéves évfordulója alkalmából.²⁵ Ez szintén több kötetes monográfiának készült. Az előszóban a szerző leírja, hogy azért döntött könyvének kiadása mellett, mert közeledik a jeles évforduló és Váczy János nem tudta befejezni a saját munkáját, ő pedig azóta megírta a hiányzó két kötetet.²⁶ Azonban – nem tudni miért – végül ennek a monográfiának sem jelent meg a második és a harmadik kötete, csak a már jó húsz évvel korábban megírt első. Ez a kötet azonban – akárcsak Váczyé – a rab-ságból való kiszabadulással ér véget, és nem jut el a *Tübingai pályamű* megírásának idejéig.

A *Tübingai pályamű* recepciótörténetének legfontosabb állomása, Heinrich Gusztáv 1916-os szövegkiadása. Heinrich Wertheimer Ede buzdítására már jóval korábban elkezdett foglalkozni a pályamunka kérdésével. 1899 áprilisában a Philológiai Társaság ülésén tartott előadást a pályázatról, ennek egy rövidített változata

²¹ KazLev V., 1894, i. m. 431, 446; KazLev VI., 1895, i. m. 30.

²² VÁCZY 1909, i. m. 140.

²³ KAZINCZY 1808/1916, i. m. 68.

²⁴ VÁCZY 1909, i. m. 140.

²⁵ CZEIZEL János, *Kazinczy Ferenc élete és működése. A M. Tud. Akadémiától a Lévy-jutalommal kitüntetett pályamunka*, Bp., Kir. Magyar. Egyetemi Nyomda, 1930.

²⁶ *Uo.*, 4.

megjelent tanulmány formájában is.²⁷ A szövegkiadást a szakma nagy várakozással fogadta, az 1917-es évben öt recenzió is született róla, Gálos Rezső,²⁸ Rác Lajos,²⁹ Simai Ödön,³⁰ Szigetvári Iván³¹ és Weber Arthur³² tollából. A recenziók közül Rác Lajosé és Weber Arthuré nem más, mint részletes ismertetés, néhány általuk fontosnak tartott apró kiegészítéssel. Rác Lajos, aki a sárospataki református teológia tanára volt, a sárospataki kötődést és a történelmi hitelességet helyezte középpontba, ezért kijavította Kazinczy pályaműve néhány történelmi adatának tévedését, miután összefoglalta Heinrich bevezetőjét a pályázat lezajlásáról. Recenziójának végén még külön bekezdést szentelt a Heinrich által közölt Kopitar-bírálatnak. Ennél a résznél érezhetően elveszítette higgadt objektivitását, és kifakadt, hogy ez a „Básta, Karaffa és Bach szellemű censor nem érti, hogy egyes protestáns írók, akik mindig a türelmet hirdetik, hogyan követelhetik a nyelvi egységet, holott ez alapon époly jogosnak lehet mondani a vallási egységre törekvést is, – vagyis Kopitar a magyar protestánsok türelemben részesítéséért megkövetelné, hogy mondjanak le nemzeti nyelvükről.”³³ Végül ismertetését két pataki tanárról szóló megemlékezéssel zárja – mindkettőt Kazinczy említi pályaművében –, akik még Kazinczy ifjúkorában kiténtek szép magyar előadásaik által. Összefoglalásul leírja, hogy az akadémia és Heinrich Gusztáv nagy és érdemes dolgot cselekedtek azzal, hogy ezt a művet közzétették.

Weber Arthur recenziója írásakor Budapesten volt gimnáziumi tanár. Hasonló ismertetést írt, azzal a különbséggel, hogy ő a pályamű kultúrtörténeti jelentőségére hívta fel a figyelmet. Írásának nagyobb részében történeti összefoglalást adott a magyar nyelv uralomra jutásának küzdelmeiről. Fölhívta a figyelmet arra, hogy a magyar nemzeti törekvés a bécsi művelődési viszonyokból vette az eredetét, bécsi példaadás eredményeképpen alakult. Tárgyalja Gottsched reformjait, majd a 18. századi akadémiai és irodalmi törekvéseket, végül a német állameszméhez és ennek következetes megvalósítójához, II. Józsefhez érkezett gondolatmenetében, majd az erre válaszként megszülető reakcióról szól, azaz az 1790-es országgyűlés nyelvi törekvéseiről, amely valójában elindította a magyar nyelv jogaiért való küzdelmet. Ebbe a folyamatba állította Kazinczy életművét és működését is, amelynek – a nyelvügy szempontjából – egyik csúcspontja a Cotta-féle pályakérdés. Az utolsó két bekezdésben először ismertette a pályázat tör-

²⁷ HEINRICH Gusztáv, *A tübingai pályakérdés 1808 = Egyetemes Philologiai Közlöny*, 1899, 436–442.

²⁸ GÁLOS Rezső, *Kazinczy Ferenc tübingai pályaműve a magyar nyelvről = Irodalomtörténeti Közlemények*, 1917, 245–248.

²⁹ RÁC Lajos, *Kazinczy Ferenc tübingai pályaműve a magyar nyelvről = Sárospataki Református Lapok*, 1917, 53–54.

³⁰ SIMAI Ödön, *Kazinczy Ferenc Tübingai pályairása = Magyar Nyelv*, 1917, 220–225, 284–289.

³¹ SZIGETVÁRI Iván, *Kazinczy Ferenc tübingai pályaműve a magyar nyelvről = Irodalomtörténet*, 1917, 417–421.

³² WEBER Arthur, *Heinrich Gusztáv, Kazinczy Ferenc tübingai pályaműve a magyar nyelvről = Egyetemes Philologiai Közlöny*, 1917, 565–566.

³³ RÁC 1917, i. m. 54.

ténetét, átvéve ugyan Heinrich egyik hibásan írt névalakját (Fejes Iván,³⁴ János helyett), ám nem Heinrich mondanivalóját foglalta össze – csak az adatokat vette át –, hanem saját gondolatmenetét fejtette ki. Emellett dicsérően szól az elvégzett munkáról, a kiadásról, rávilágítva arra, hogy a 19. század eleje kultúrtörténetének, művelődéstörténetének milyen fontos állomása ez a pályázat. Olyannyira, hogy kilátásba helyezte, hogy a Magyar Történelmi Társulat által majdan megjelenő források között ott kell lenniük a tübingai pályamunkák kiadásának. Nagy kár, hogy ez nem történt meg, mára sajnos a Bécsben őrzött pályamunkák – mint tudjuk – megsemmisültek.

A következő recenzióíró, Gálos Rezső, ebben az időben még temesvári kereskedelmi iskolai tanár volt. Könyvismertetése Kazinczy összes műveinek kiadástörténeti áttekintésével kezdődik, majd Heinrich kiadásának előszava alapján összefoglalta a pályázat körülményeit. Őt is nagyon érdekelte Kopitar bírálata, külön bekezdést szentelt az ismertetésének. Gálos ezután alapos összevetésnek vetette alá a magyar és a német szöveget, amelyből figyelemre méltó következtetéseket vont le. Megállapította, hogy eltérés van a két szöveg között. Továbbá azt is, hogy a magyar szöveg a némethez képest töredékes, és nem pusztán azért, mert hiányzik belőle egy nagyobb rész. Néhány kisebb szakasz indokolatlanul hiányzik a magyar szövegből, több helyen emiatt értelmetlenné és logikátlanná válik, viszont olyan eset is akad, amikor bizonyos német szerzők neve a magyar részben szerepelnek, míg a németből kimaradnak. Fölvetette, hogy milyen fontos lenne tudnunk, mennyi vajon Rummy Károly szerepe a pályaműben, aki a német szöveget átjavította. Ez a kérdés a két további recenzió ismeretében válik különösen érdekessé. Gálos szerint az egész szöveg nagyon jellemző Kazinczyra, lendületes a gondolatmenete, a kortársak bírálata, mind-mind felettébb szubjektív, az 1810 körüli Kazinczyra olyannyira jellemző hangvételű. Dicséri Heinrich kiadását, talán csak azt hiányolja, hogy ismertethette volna a beérkezett tanulmányokat és elemezte volna az egymáshoz viszonyított helyzetüket.

A további két recenzió minősítése nem ilyen pozitív. Szigetvári Ivánnak az *Irodalomtörténet*be írott tanulmányára Heinrich egy évvel később válaszolt is. Szigetvári – miután részletesen összefoglalta a történeti eseményeket a pályázat sorsáról és Heinrich kiadásáról – több kifogást is megfogalmazott. Elsőként azt, hogy nincs teljes magyar szöveg, noha Heinrich a *Philologiai Közönyben* megjelentetett írásában megígérte, mégsem fordította le a hiányzó részeket. Ő is felhívta a figyelmet a magyar és német szöveg eltéréseire, amiket jelölni, jegyzetelni kellett volna a kiadásban, és figyelmeztetett, ha majd az összes munkák között újra megjelenik, ezt nem szabad elmulasztani. Ezután részletesebben kifejtette Heinrich egyik – szerinte – alapvető tévedését. Nevezetesen azt, hogy Kazinczy pályamunkáját átnézte és javította volna Rummy Károly. Szigetvári, szintén a levelezésből kiindulva, azt állította, hogy Kazinczy Nitsch Dániel sárospataki tanárral akarta átnézetni a pályaművét, éppen azért, mivel Rummy fizikailag ekkoriban túl messze tartózkodott. Ekkor azonban Kazinczy még nem tudta, hogy Nitsch há-

³⁴ WEBER 1917, i. m. 566.

rom nappal korábban meghalt. Rumynak a kéziratot Kazinczy csak hónapokkal később küldte el, amikor már a kinyomtatás szándéka miatt kérte föl, hogy javítsa ki német fordításának magyaros hibáit. Szigetvári végkövetkeztetése tehát az, hogy Kazinczy „a pályázatra küldött szöveg átnézésére Nitsch közbejött halála miatt senkit föl nem kért.”³⁵ Még egy apróbb hibára, elírásra hívta föl a figyelmet: a Heinrich által idézett 1808. július 27-én kelt Kazinczy-levél címzettje nem Pró-nay László, hanem Cserey Farkas. Végezetül Heinrich bevezetőjének szerkezeti kuszaságát kifogásolta, szerinte ez a gondolati összevisszaság nehézkessé teszi a megértést, valamint az sincs világosan kimondva, hogy az eredményekből mi Wertheimer és mi Heinrich kutatása. Az utolsó néhány sorban megpróbálta a kritika élet némileg csökkenteni azzal a vallomással, hogy ennek a kiváló tudósnak ez a munkája így is értékes gyarapodását jelenti a korszakról való ismereteinknek.

A recenzióra Heinrich Gusztáv 1917. szeptember 16-ai keltezéssel felelt, és ez a következő évi *Irodalomtörténet* 1–2. összevont számában jelent meg.³⁶ Ebben Heinrich megpróbált pontról pontra felelni az öt ért kritikákra. A bevezetőben elmondta, hogy először 1899-ben számolt be Kazinczy pályaművéről, majd magát a szöveget 1913 végén adta sajtó alá, de a nyomda a háborús helyzet miatt csak 1915 végére készült el vele, így jelent meg 1916-ban. S bár nem szokása ellen-bírálatokat írni, most mégis megteszi, mert Szigetvári írásában van három olyan pont, amelyek nagyrészt Kazinczyra vonatkoznak, és ezeket tisztázni kívánja. Elsőként azt, hogy a bíráló szerint nem világos, mi az ő és mi Wertheimer Ede munkája. Felháborodottan kérdezi: „Mi ez? Vád vagy gyanúsítás?”³⁷ Wertheimer Ede híres tanulmánya 1896-ban jelent meg. Ebben fejtette ki a pályázat kiírásának körülményeit.³⁸ Ám őt csak a dolog politikai része érdekelt, az irodalmi oldallal nem kívánt foglalkozni, és Heinrichet kérte föl, hogy ezt tegye meg. Ezért utazott Bécsbe, ahol a belügyminisztérium levéltárában összegyűjtötte és átnézte a pályázat anyagát. A másik dolog egy félreértés, nevezetesen az, hogy Heinrich ígéretet tett volna a pályamunka teljes magyar fordítására. Ezt ő úgy értette, hogy a Kazinczytól származó magyar szöveget – amelyet akkor még nem ismert – fogja közzétenni, arról nem tehet, hogy ez a rész nem teljes. Heinrich a kortárs kutatókat éppúgy bírálta, mint Kazinczy pályaművét, amikor azt mondta: „Aki nem tud annyit németül, hogy Kazinczy művét megértse, ne foglalkozzék a nagy reformátorral és korával, mert nem megy semmire. Különben úgy vagyok meggyőződve, hogy Kazinczy nagyon jól tudta, hogy mit tesz, mikor (egyebekben is gyöngé) művének leggyöngébb részét mellőzni akarta a tervezett magyar kiadásban. Hisz nemsokára belátta, hogy pályaművének akár német, akár magyar kiadását legjobb lesz végleg elejtenie.”³⁹ Heinrich szerint tehát ez mára csupán

³⁵ SZIGETVÁRI 1917, i. m. 421.

³⁶ HEINRICH Gusztáv, *A tübingai pályázathoz = Irodalomtörténet*, 1918, 85–86.

³⁷ *Uo.*, 85.

³⁸ WERTHEIMER Ede, *Az 1807. évi magyar országgyűlés = Századok*, 1896, 394–412.

³⁹ HEINRICH 1918, i. m. 86.

egy történetileg érdekes politikai röpirat, egészen pontosan mindössze a német része tekinthető annak, ugyanis csak az szerepelt a pályázaton.

Végezetül Heinrich a Rummy Károllyal kapcsolatos fölvetésre válaszolt. Ismételtlen megerősítette, hogy szerinte Rummy átnézte Kazinczy szövegét és ennek bizonyítására ugyanarra a levélre hivatkozik, amire Szigetvári is – csak éppen pontosan ellenkező állításának alátámasztásául. Heinrich itt megint elkövetett egy tollhibát, a július 27-ei dátum helyett ugyanis július 2-át írt. Igaz ugyan, hogy Kazinczy mind a két napon írt levelet Cserey Farkasnak, és mind a két levél fontos, Heinrich itt mégis összekeveri a dátumokat. Nézzük végig, hogyan rekonstruálható az eseménytörténet a levelezés alapján: Kazinczy július 2-án arról értesítette Cserey, hogy egy levelet küldött Tübingenbe, miszerint a következő postakocsival fog a pályaműve elindulni, és mindezt csak azért írja, hogy az esetleges késlekedés miatt ki ne zárják.⁴⁰ Mivel a postaút igencsak hosszú Tübingenig, nem valószínű, hogy Kazinczy megkockáztatta volna, hogy a benyújtási határidő lejártá előtt mindössze 3 nappal küldte volna el átnézésre a munkáját. A szintén pályázó Döbrentei Gábor is azt írja Kazinczynak július 3-án, hogy tegnapelőtt adta postára a saját pályaművét Segesváron.⁴¹ Viszont nem tudhatjuk, hogy az ilyen fent említett bejelentkező levéllel mennyi időt nyerhetett magának akkoriban a pályázó. Ha esetleg nyerhet ezzel néhány hetet, akkor még beleférhet a július végi átnézés, vagy hogy akkor küldje csak el a szöveget Tübingenbe. Prónay Lászlótól meg is kérdezi még májusban, hogy a „németre fordított dissertatiót Tübingába melly úton kell kiküldeni? Dilizsenszon e, vagy elég volna Kiliánnak adni Juliusnak utolsó napja előtt, ’s Cottának még idejében megküldeni Postán a’ Kilián recepisséjét?”⁴² Konkrétan tehát az érdekelte Kazinczyt, hogy – ahogy a mostani pályázatok esetében – a postai bélyegző számít vagy ténylegesen oda kell érnie a dolgozatoknak a határidő lejártáig. Sajnos ebben továbbra is bizonytalanságban maradunk, mert Prónay nem válaszolt erre a május végi levélre, s amikor Kazinczy újból írt neki augusztusban, már arról értesítette, hogy a tübingaiak ítélszéke előtt van a munka. Kazinczy a július végi levélben írja, hogy pályáírását befejezte, és holnap (július 28-án) küldi Kassára. Ezek a dátumok azért fontosak, mert a pályázat benyújtási határideje 1808 júliusának vége volt.⁴³

Feltételezhetjük tehát, hogy Rummy Károly György ezt a szöveget nem javította át, és ebből a szempontból nem lényeges, hogy július elején készen volt-e már, vagy még dolgozott vele néhány hétig és csak július végén küldte el. Kazinczy nem nevesíti Rummyt, hogy neki küldené el, csak a város, Kassa van említve. Ez akár – inkább – Dessewffy Józsefet is jelenthette, ő keltezte az ebből az időből származó leveleit Kassáról, Rummyról viszont tudjuk, hogy éppen ekkoriban költözködött át Iglóról Szomolnokra (vagy a német nevén, ahogy ők használták, Schmölnitzre). Ez majdnem 40 kilométerre esik Kassától (Igló pedig még mesz-

⁴⁰ KazLev VI., 1895, i. m. 1.

⁴¹ *Uo.*, 4.

⁴² KazLev V., 1894, i. m. 467.

⁴³ KAZINCZY 1808/1916, i. m. 25.

szebb), nem téveszthető össze Kassával egyik sem. A július végi levélben arról számolt be Kazinczy, hogy ha kinyomtatják, nemcsak egy brosúra lesz, hanem egész kis könyv, éppen a 127. lapot írja tele és még lesz 50.⁴⁴ Mivel itt nem a pályázatról ír, leginkább a kiadásról lehet már szó. Annál is inkább, mivel Kazinczy két héttel később Pápay Sámuelnek azt írta, hogy május 28-a óta dolgozott a pályaművén (holott Kis Jánosnak már május 8-án elküldi pályaművének előszavát⁴⁵), amelyet „osztán nekik németre is lefordítottam.” Nem említett semmilyen átrostálót, csupán a mottót árulta még el neki, hogy Pápay felismerhesse, ha majd az ítélet kihirdettetik a *Morgenblatt*-ban. A címet külön is megírja, ami azért érdekes, mert hely- és időmegjelöléssel zárul: „Gegend von Tokaj, d. 2. Júl. 1808.”⁴⁶ Úgy gondolom, ez azt mutatja, hogy Kazinczy július elején elkészült és el is küldte pályamunkáját Tübingenbe. Az viszont ebből nem derült ki, hogy átnézte-e valaki annak német szövegét. Kazinczy augusztus 14-én már azt jelenti Prónaynak, hogy pályáírása a tübingiaiak ítélőszéke előtt van, mintegy 200 lapnyi terjedelmű, és jelenleg azon fáradozik, hogy letisztázza magyarul és németül, mivel mindkét nyelven ki akarja adni.⁴⁷

Heinrich Gusztáv ezt úgy értelmezte, hogy Kazinczy belátta, nem érdemes a pályaművel tovább foglalkoznia, és úgymond „ejtette” a témát. Ennek ellentmond azonban, hogy még 1820 májusában is arról panaszkodik Majláth Jánosnak, milyen rossz, hogy a tübingiai pályázatra semmilyen válasz nem adatott, nem hirdettek eredményt.⁴⁸

A német szöveggel kapcsolatosan Heinrich a *Tübingai pályamű* kiadásának bevezetőjében azt írta, hogy a szöveget két példányból ismeri, és eszerint a két német szöveg „csak helyesírásilag és itt-ott egy-egy szóban vagy fordulatban különbözik egymástól, de mind a kettő nyelv, stílus és orthographia tekintetében rendkívül kifogásos, főleg a bécsi szöveg.”⁴⁹ A szöveg hibáiról szólván azt is hozzátette, hogy ő csöndben kijavította a német változat nyelvtani és helyesírási hibáit. Mindebből – közvetetten – viszont szintén az következik, hogy Rummy György nem nézte és javította át Kazinczy szövegét, hiszen akkor nem lett volna mit kijavítani Heinrichnek – legalábbis nyelvhelyességi hibákat biztosan nem talált volna benne. Végkövetkeztetésünk tehát, hogy Kazinczy Tübingenbe a saját német fordítását küldte el. Ez a példány került aztán a bécsi levéltárba, ami mára elpusztult. Kazinczy egy fél évvel később elküldhette átnézésre Rumynak, de már a kiadás előkészítése miatt. Így Kis Jánosnak már erről számolt be 1808. december 30-án: „Pályáírásom Rumynál van. Ő tisztogattja-meg a német fordí-

⁴⁴ *Uo.*, 11.

⁴⁵ KazLev V., 1894, i. m. 440.

⁴⁶ KazLev VI., 1895, i. m. 27.

⁴⁷ *Uo.*, 30.

⁴⁸ KazLev XVII, 1907, i. m. 152.

⁴⁹ KAZINCZY 1808/1916, i. m. 32.

tást eredeti bűneiből.”⁵⁰ A kézirat nagyjából egy hónapig volt Rumynál, csak február 5-én írta Kis Jánosnak, hogy „Rumitól végre megkapám pályáírásomat”.⁵¹

Hasonló következtetésre jutott a nyelvész Simai Ödön is, aki szintén Heinrich szövegkiadását recenzeálta. Ez a leghosszabb kritika Heinrich munkájáról, szinte önálló tanulmánnyá bővült. Simai írása így két részben jelent meg. Kritikája első felében azt taglalta – alaposan átolvasva a levelezést –, hogy Rummy nem javíthatta ki Kazinczy német szövegét, és így a bécsi példány teljes egészében Kazinczy munkájának tekinthető. Szerinte viszont Rummy igenis javította a pályamunkát, de nem ezt a szöveget, hanem az akadémiai példányt: „Ez a kézirat azonban már az a tisztázat, amelynek készülését aug. 14-ikén értesíti Prónayt.”⁵²

Kritikája második részében viszont még érdekesebb dologra hívta föl a figyelmet Simai. Ebben a magyar szöveget vizsgálta, és arra a megállapításra jutott, hogy a töredékes magyar szöveg két része nagyon különbözik egymástól. A magyar szövegből hiányzik a teljes második rész, és a harmadiknak is csak az utolsó, irodalomtörténeti szakasza szerepel az akadémiai kéziratban. Ismert azonban egy másik pályamű-kézirat is, amely a debreceni Papszász-hagyatékából került elő.⁵³ Így jelenleg – mivel a bécsi megsemmisült – csak két kéziratát ismerjük Kazinczy művének, az akadémiai és ezt a debrecenit. (Heinrich is két kéziratot ismert: a mára megsemmisült bécsit és az akadémiai.) A hiányzó második rész azonban a debreceni kéziratban sem szerepel, csupán az elsőt és a harmadikat lehet kiegészíteni belőle, tehát mindenképpen nagy lacuna van a két szakasz között. Simai Ödön a szóhasználatától kezdve, a mondatok megalkotásáig, nyelvészeti szempontból vetette össze a két részt és arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy a két rész nem egy időben keletkezett. Még két súlyos állítással toldotta meg mindezt: elsőként azzal, hogy Kazinczy a pályaművét eredetileg *nem* magyarul írta, és a magyar szöveg csak a német fordítása, másodsorban pedig azt állította, hogy a magyar szöveg második része nem is Kazinczy munkája. Bár Simai mindezt csak az akadémiai kézirat ismeretében tette, érvelése mégis olyannyira figyelemre méltó, hogy érdemes alaposabban is megvizsgálni.

Első állítása nem elég meggyőző. Maga Kazinczy állította ugyanis az ellenkezőjét Kis János véleményének: „Én a’ magam Irásomat magyarul dolgozom, aztán lefordítom németre, ’s által adom valamelly Graeculusnak, hogy revideálja, corrigálja, ’s alkalmaztassa a’ német ízléshez.”⁵⁴ Kazinczy szándéka tehát magyarul megírni a munkát, és nincs is okunk ebben kételkedni. Egyrészt azért, mivel a bécsi szövegen jól látszik, hogy noha Kazinczy jól tudott németül, természetesen magyarul jóval könnyedebben – és nyelvtanilag helyesen – fogalmazott.

⁵⁰ KazLev VI, 1895, i. m. 171.

⁵¹ KazLev VI, 1895, i. m. 215.

⁵² SIMAI 1917, i. m. 224.

⁵³ A kézitról lásd ALJKAY Alinka, „Pályáírásomnak egész ideája, igen is, csak a’ nationalismus. Az nekem az idolumom, nem holmi apró tekintetek.” *Kazinczy Ferenc* Tübingai pályaművéről = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2007, 520–537.

⁵⁴ KazLev V., 1894, i. m. 441.

Simait megzavarhatta az a tény, hogy a pályaműnek csak a német szövegét találta teljes egészében, a magyar ennek csak a fordítása. Ráadásul töredékes is. Ez azonban csak az akadémiai példányra nézve érvényes. A teljes pályaműnek, azaz a magyar és a német szövegnek több másolata is létezett: az egyikről Kazinczy maga számol be Kis Jánosnak 1809. február 5-én, miután visszakapta pályáírását Rummy Károly Györgytől, aki ekkorra tudta elkészíteni a javítást. Kis János még decemberben kérte Kazinczy szövegét, illetve „egy rövid rajzolatot a’ M. Literaturának mostani állapotjáról. Ez néked másszor is könnyű volna, most pedig annál könnyebb, minthogy csak pályáírásod utolsó szakaszát kell rövid summába foglalnod.”⁵⁵ Kis egy tervezett, induló negyedéves folyóirat számára kérte az írást, amelynek az első számát még januárban el kell küldenie Pestre, tehát január közepéig szeretné megkapni Kazinczy szövegét. Erre csak február elején tudott válaszolni Kazinczy: „Rumitól végre megkapám pályáírásomat, ’s az vala első dolgom, hogy az általad kívánt cikkelyt néked megküldhessem. Elmaradván valahol Bécsi útam alatt a’ Pályáírás’ magyar textusa, ezt a’ németből mingyárt ezen papirosra fordítám; e’ miatt van ebben olly sok igazítás.”⁵⁶ Végül azonban a folyóiratterv nem valósult meg, számunkra azonban ez a levélrészlet igazolhatja a több – akár több autográf – kézirat létezésének feltételezését.

Heinrich Gusztáv két kéziratot ismert, a bécsit és az akadémiai. Ma is két kézirat ismeretes, az akadémiai és a debreceni. A jelenleg ismert kéziratok egymással bonyolult összefüggésben állnak, ezek megvilágítását szolgálja az alábbi táblázat:

Bécsi kézirat – német nyelvű	Akadémiai kézirat – magyar és német nyelvű, itt csak a magyar nyelvű részt tekintem át, mivel a német szöveg teljes	Debreceni kézirat – magyar nyelvű
1. rész: Heinrich kiadásából ismert, mára megsemmisült az eredeti	1. rész: hiányzik a német szövegben meglévő utolsó négy lap (Heinrich lapszámozása alapján. Megjegyzendő azonban, hogy ebben a kiadásban a német és a magyar szöveg betűmérete eltérő, a német nagyobb betűkkel van szedve.)	1. rész: az utolsó bekezdés híján teljes szöveg
2. rész: Heinrich kiadásából ismert, mára megsemmisült az eredeti	2. rész: hiányzik	2. rész: hiányzik

⁵⁵ KazLev VI., 1895, i. m. 150.

⁵⁶ *Uo.*, 215.

3. rész: Heinrich kiadásából ismert, mára megsemmisült az eredeti	3. rész: hiányzik a német szöveg első tizennégy lapja	3. rész: hiányzik a német szöveg első négy és fél lapja, majd nyolc lap után nagyobb (hét és fél lapnyi) hiátus következik, amely után már csak töredékesen kapcsolódik vissza a szövegbe mintegy négy kézirat lap
---	---	--

A debreceni kéziratról – összeolvasva az akadémiai kézirat magyar szövegével, amelyet Heinrich kiadott – elmondható, hogy ez a korábbi verziója Kazinczy pályaművének. A kéziratról először hírt adó Pósa Ágnes tanulmányában meggyőző érvekkel támasztotta alá a szöveg keletkezési dátumát, eszerint 1808 májusában vagy júniusának elején írhatta Kazinczy.⁵⁷ Pósa azonban nem foglalkozott a *Tübingai pályamű* keletkezésének körülményeivel vagy a szöveg elemzésével. Megelégedett azzal, hogy a kéziratot beillesztette a Kazinczy-életműbe. Pedig ez a változat szép, tisztázott szöveg, legalábbis az első része. Erről azonban tudjuk, hogy már május elején készen volt. Később azonban fokozatosan szaporodnak benne az áthúzások, a javítások, az utolsó része pedig töredékes. A javításokat vizsgálva egyértelmű, hogy egy részük Kazinczytól, egy másik részük pedig *más* kezétől származik.⁵⁸ Ezek a javítások azért is érdekesek, mert az akadémiai kéziratból kiadott Heinrich-féle szövegbe már ez a – más által – javított verzió került. Ahol ebben a szövegben javítás van, az akadémiai kéziratban is át van javítva a szöveg, de nem minden esetben ugyanúgy, néhol kissé eltérő szavakkal.⁵⁹ Olyan eset is előfordul, amikor a debreceni kéziratban nincs javítás, az akadémiai mégis bővebb, pontosabb magyarázatot ad.⁶⁰ Természetesen olyasmire is akad példa, hogy a debreceni kéziratban nincs javítás, de az akadémiaiban némileg mégis eltérő szöveget találunk.⁶¹ Érdekes például, hogy amikor az uralkodókról esik szó, a javításba minden esetben egy kevésbé kedvező szófordulat került, például amikor Mária Terézia mint II. József édesanyja uralkodásáról szólt, az „áldott

⁵⁷ PÓSA Ágnes, *Kazinczy tübingiai [!] pályaművének autográf kézírata a Papszász-hagyatékban = A debreceni Déri Múzeum évkönyve 1977*, Debrecen, 1978, 503–506.

⁵⁸ Például a 18. (vagy 9. verso), vagy a 23. (12 recto), vagy a 29. (15 recto) stb. oldalon lévő javítás.

⁵⁹ Például a 22. (11 verso) oldalon a margón más kézzel írva ez olvasható: „egynehány Várme gyét kivén”, míg a Heinrich-kiadásban: „némely nem nagy számu vármegyét kivén”. KAZINCZY 1808/1916, i. m. 131.

⁶⁰ Például a 21. (11 recto) oldal első jegyzetében itt mindössze annyi szerepel, hogy „Tulajdon szavai.” A Heinrich-félben pontosítva: „Tulajdon szavai Szirmay Tamás Antalhoz és Kazinczy Andrásához 1779.” KAZINCZY 1808/1916, i. m. 130.

⁶¹ Például az 55. (28 recto) oldalon olvashatjuk: „Van, a’ ki így kél a deák nyelv’ ügyének védelmére”; ugyanez a Heinrich-féle kiadásban: „Eggyike azoknak kik ellenünk költek-ki, így okoskodik”. KAZINCZY 1808/1916, i. m. 145.

emlékezetű anyja” át van húzva és fölé írva: „anyjának uralkodása”.⁶² Vagy II. Józseffel kapcsolatosan szintén át van húzva a „népek’ boldogságára élt Császártól” kifejezés, helyette fölé írták egyszerűen, hogy „Józseftől”.⁶³

A kézirat folyamatos szövege – kisebb javításokkal – egészen a 70. (34 verso) oldalig tart, inentől kezdve megszűnik az oldalszámozás. A 64. (32 verso) oldalról már olyan rész következik, amely hiányzik Heinrich kiadásából; ez a pályamű első részének utolsó harmada. A második rész teljes egészében hiányzik ebből a kéziratból is. A meglévő kézirat a – Heinrich-féle kiadásban is hiányos – harmadik részben csatlakozik majd vissza a szöveghez. Még hozzá olyan résszel, amely hiányzik Heinrichéből, ám ez a debreceni kézirat is töredékes, a szövegkiadás lapszámozása szerint a 154. oldalon ér véget. (Sajnos a leírást bonyolítja, hogy kénytelenek vagyunk a Heinrich-féle kiadás oldalszámaira hivatkozni, mivel más nem áll rendelkezésünkre, ennél a résznél már a kéziratot lapszámozás is megszűnik.)

Simai Ödön állítása szerint a 154. oldaltól a Heinrich által kiadott munka a szöveg végéig (177. oldal) nem Kazinczy műve, és csak 1815 után kerülhetett papírra. Simai ezzel nem kevesebbet állított, mint azt, hogy az inentől (154. oldal) kezdődő több mint húsz oldalt *más szerző* fordította volna le később a német szövegből. A *Tübingai pályamű* harmadik részének magyar szövege Heinrich kiadásában a 148. oldalon kezdődik, Simai Ödön szerint ez a rész (154-ig) még Kazinczyé. Ennek a szövege még megegyezik az *Erdélyi Múzeumban* közölt szöveggel, innen kezdődően azonban lényegesen *fiatalabb* szókincset mutat. Ezt a részt a német szöveggel összevetve láthatjuk, hogy nem is a pontos fordítása annak, hiszen bizonyos részek hiányoznak, másokat pedig betoldott az író.⁶⁴ Valóban, az 59. jegyzetben említett példákban már látszik az a fontos tény, hogy 1815 után keletkezett kifejezéseket tartalmaz. A *Zrinyiász* és a *hősköltemény* szavakról Simai korábban írt tanulmányaiban bizonyította már, hogy csak az *Erdélyi Múzeum* 1815-ös II. füzetében jelentek meg, az első valószínűleg Kazinczy találmánya, míg a második Döbrenteié.⁶⁵

Több olyan, jellemzően ebben a részben használt szó is van, ami gyanakvásra adhat okot, hogy későbbi szövegpótlásról lehet szó. Simai elsőként a *költészet* szóra hívta föl a figyelmet.⁶⁶ Azt állította, hogy ez a szó a nyelvújítás „későbbi

⁶² A 29. (15 recto) oldalon.

⁶³ A 30. (15 verso) oldalon.

⁶⁴ Hiányzik például a németből: „többek között, Zrinyi Miklós Zrinyiászát hexameterekben kezdé dolgozni, mielőtt Birisi, primás Barkóczynak e versnemben éneklé alkalmi dalát, s Kalmár izetlen kötetkéjével (Prodomus, Pozsony, 1770) föllépe.” Itt Ráday Gedeonról beszél, az ez előtti és ez utáni mondatok megvannak a németben, ez a betoldás hiányzik. KAZINCZY 1808/1916, i. m. 111, 161; vagy Kis Jánosról szólva: „Mit Zrinyi-verselésnek nevezhetnők, mert Zrinyi így adá hős költeményét s más kisebb dalait.” Kazinczy 1808/1916, i. m. 122, 174.

⁶⁵ SIMAI Ödön, *A Zrinyiász neve = Irodalomtörténet*, 1914, 252–253; SIMAI Ödön, *Hősköltemény = Magyar Nyelv*, 1914, 275–276.

⁶⁶ A szövegben többször is előfordul KAZINCZY 1808/1916, i. m. 161, 162, 175.

szülöttje”; a NyÚSz.-ra hivatkozik. Ebben az első előfordulásra tényleg az 1833-as évet találjuk. Az első megjelenését a TESz. is csak 1830-ból ismeri, és a dolog külön érdekessége az, hogy éppen erre a Simai-cikkre hivatkozik.⁶⁷ Mindenképpen fontos felfigyelni arra, hogy a 154. oldal előtt Kazinczy szisztematikusan *poézist* használt a *költészet* szó helyett.⁶⁸ A *költészet* szó előfordulása – jelenlegi tudásunk szerint – 1830 tájékára, azaz nagyjából erre az időszakra vagy Kazinczy halála (1831) utánra tehető. Megpróbáltam magam is a nyomára bukkanni a szó használatának Kazinczy műveiben, de nem fordul elő egyszer sem. Elmondható, hogy Kazinczy egész életében a *poézist* használta, méghozzá meglehetősen sűrűn, hiszen számos munkájában értekezett a költészetéről. Simai Ödön még hosszan fejtegette, hogy kinek mely művében fordult elő a kifejezés először, mivel azonban ennek az egy szónak az alapján nem lehetséges pontos teóriát fölállítani, további szavakat is bevont a vizsgálódásába. Ilyenek például a *rag*, a *vállalat*, a *modor*, a *hírlap*, a *nyelvtan*, a *színház*, a *latin*, a *műveltség*, amelyek azelőtt még *újságlevél*, *grammatika*, *deák*, *cultura* stb. szóhasználatban léteztek, Kazinczy korábban nem használta ezeket a szavakat a magyar szövegben. A magyarított szavak esetében különös, hogy addig következetesen mindig a *deák* nyelvről beszélt például Kazinczy, vajon miért váltott volna át a pályamű végén a *latinra*? A korábban nem szereplő szavakat (*rag*, *vállalat*, *modor*, *hírlap*, *nyelvtan*, *színház* stb.) Simai részletesen végigelemezte, megvizsgálta, kinek az alkotása és mikor jelent meg először. Végeredményben: van ugyan közötté olyan, amely Kazinczy életében már létrejött (pl. a *modor*-nak a legkorábbi előfordulása 1825-ös), de az itt felsorolt szavak többsége az 1830-as évek első felében, Kazinczy halála után keletkezett. Ellenőrizve Kazinczy műveit, valóban, egyikben sem fordultak elő egyetlen egyszer sem ezek a szavak. Így egyelőre megválaszolatlan a kérdés, hogyan és ki által kerültek bele akkor Kazinczy autográfának vélt kéziratába?

Simai részletesen leírta, miként haladt a „nyomozása”, és milyen megfigyeléseket tett az akadémiai kézirattal kapcsolatosan. A bilingvis kézitról ténylegesen megállapítható, hogy az első része szépen tisztázva másolt, gondos írás, míg a kézirat vége felé a tinta színe is elüt és az íráskép is sietősebb, javításokkal tűzdelt, elnagyoltabb írás. Mégsem jelenthetjük ki azonban egyértelműen, hogy más kéz írása, mégha lehetséges is. Simai Ödön szerint egyértelműen másé, de olyasvalakié, akinek a kézírása nagyon hasonlít Kazinczyéra. Ennek az előfeltevésnek a mentén kezdett el vizsgáldni és hasonlította össze sorra azoknak a kézírását a szöveggel, akik szóba jöhettek mint a kéziratba belejavítók. Simai leírta, hogy a kézirat Kazinczy Gábortól került az Akadémiára, ám az ő írása teljesen elüt nagybátyjától. Bajzának és Toldynak – akik kiadták Kazinczy műveit – is egészen más az írása, szintűgy Helmecczynek. Szemere Pál írásképének vizsgálatánál viszont megtalálta a feltételezett hasonlóságot. Nem kevesebbet állított tehát, mint azt, hogy az ominózus „részletet Szemere írta bele a *Tübingai pályáirás*

⁶⁷ *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, II, főszerk. Benkő Loránd, Bp., Akadémiai, 1970, 607.

⁶⁸ *Uo.*, 153.

kéziratába, sőt az új szók hangos szószóllása szerint az ő fogalmazásának is tekintendő. A kiadás 155. lapjától kezdve tehát végig a költeményeket, melyek még Kazinczy másolásai a kéziratban, magyarázó szöveg Szemere Pál munkája.⁶⁹ Kazinczy és Szemere kézírásának hasonlóságára idézi Kazinczy 1831-es levelét, amelyet Kis Jánosnak írt Pécelről, ahol hosszan vendégeskedett Szemerééknél: „Ma egy hete tehát kijöttem Pestről az én Szemerémmel, mind hogy kiélhessem vele magamat, mind hogy itt dolgozhassam. De a' hol az ember olly sokat hallhat 's láthat, mint én ezen második magamtól – (Szemerének gondolkozása, caractere, ízlése annyira enyém, hogy én magamhoz hasonlóbbat senkit sem ismertem miolta élek – rendes, hogy kézírásaink is annyira hasonlótanak, hogy sok ízben nem tudtam már, én írtam e, vagy Szemere) – ott nem lehet dolgozni.”⁷⁰

Simai magyarázata szerint Szemere még a *Muzárium* számára kapta meg a kéziratot 1831-ben, amelyet Kazinczy halála után kiegészített.⁷¹ A recenzió záró részében Simai kifejti, hogy Heinrich kiadása sajnálatos módon filológailag sem jó, a kéziratot látva nem érti az átírás következetlenségeit és önkényességét, például hogy nem őrizte betűhíven a hosszú és rövid magánhangzókat, vagy hogy számos esetben betűket is megváltoztatott.

Kazinczy 1831. augusztus 22-én bekövetkezett halála után szinte azonnal megindult a szervezkedés, hogy a műveit ki adhatja ki, hová kerüljenek a kéziratok, és hogy az egész irodalmi hagyaték kinek a kezébe kerüljön. Mindez a Kölcsey-levelezésből rekonstruálható. A hónapok óta tartó felföldi kolerajárvány miatt Kazinczyék és Kölcseyék is elzárva voltak a külvilágtól, csak a barátok aggódó és a különböző kedves ismerősök halálhíréről beszámoló levelei érkeztek sorban.

Kazinczy halálhírét Bártfay adta hírül Kölcseynek augusztus 31-én.⁷² Innentől hosszú hónapokon, sőt éveken keresztül a Kölcsey-levelezésben sűrűn előforduló téma volt a Kazinczy-hagyaték⁷³ (én két éven keresztül, a *Muzárium* 1833-as megjelenéséig követtem a nyomát). Az ekkor már működő Tudós Társaság Kölcseyt kérte fel a Kazinczy fölött tartandó emlékbeszéd elmondására, emiatt Kölcsey biográfiai adatokat kért barátaitól, az Akadémia pedig szerette volna az özvegytől megszerezni a Kazinczy-hagyatékot és a kiadás jogát, hogy – mint Kisfaludy

⁶⁹ SIMAI 1917, i. m. 288.

⁷⁰ KazLev XXI, 1911, i. m. 502.

⁷¹ Ez ugyan némileg ellentmond annak a korábbi állításának, miszerint Kazinczy Gábortól került volna a kézirat az Akadémiára. Kazinczy Gábor nagybátyja halálakor mindössze 14 éves volt, kéziratokat Széphalomról csak 1837-ben vitt magával. Lásd GERGYE László, *Kazinczy Ferenc kézíratos hagyatéka*, Bp., MTA, 1993 (Az MTAK kéziratárának katalógusai, 21), 15.

⁷² KFMM *Levelezés II.*, i. m. 380.

⁷³ *Uo.*, 384 (Bártfay Kölcseyhez, 1831. szept. 8.), 386 (Kölcsey Bártfayhoz, 1831. szept. 20.), 395–6 (Bártfay Kölcseyhez, 1831. szept. 29.), 406–7 (Kölcsey Bártfayhoz, 1831. okt. 21.), 412–4 (Bajza Kölcseyhez, 1831. okt. 26.), 419 (Szemere Kölcseyhez, 1831. nov. 7.), 421–2 (Bártfay Kölcseyhez, 1831. nov. 9.); KFMM *Levelezés III.*, 11 (Döbrentei Kölcseyhez, 1832. jan. 25.), 20 (Döbrentei Kölcseyhez, 1832. febr. 20.), 28–9 (Döbrentei Kölcseyhez, 1832. ápr. 10.), 31 (Bártfay Kölcseyhez, 1832. ápr. 11.), 36 (Bajza Kölcseyhez, 1832. ápr. 20.).

Károly esetében, akinek a művei sajtó alá rendezésén folyamatosan dolgoztak – egy életmű-kiadásban jelentethessék meg az összes műveket. Az Akadémiához kapcsolódó személyek és törekvések mellett azonban mások is igényt formáltak egyes Kazinczy-munkák és kéziratok kiadására. A levelezést például Guzmics Izidor szerette volna kiadni, Dessewffy József pedig azt tanácsolta az özvegynek, hogy semmit ne adjon oda senkinek, csakis neki. Végül a kéziratok katalógusát Bajza, Szemere és Toldy kapták meg rendszerezésre. Mivel Szemere ekkoriban betegeskedett, Bajza és Toldy végezte el a munkát, javaslatukra pedig az akadémiai tagok támogatták Kazinczy összes munkáinak kiadását, mely 1836-ban kezdődött meg a versek kötetével.⁷⁴ Kölcsey emlékbeszéde az 1832. szeptember 8-án tartott ülésen hangzott el. A beszéd megjelentetéséből a Tudós Társaság körében kisebb botrány tört ki, többen megsértődtek, Szemere ugyanis 1833. február 5-én írta Kölcseynek, hogy megkapta rá az imprimaturt,⁷⁵ május 13-án pedig azt, hogy a *Muzáron* ma hagyta el a sajtót, és ebbe beletette Kölcsey emlékbeszédét is,⁷⁶ attól félvén, hogy Döbrentei a *Tudományos Gyűjtemény*ben nem adná ki teljes egészében.⁷⁷ Ebből lett végül a sértődés. Nevezetesen abból, hogy Kölcseyt a Tudós Társaság kérte fel, előttük is mondta el a beszédét. Az ő felkérésükre született beszéd azonban mégsem a Társaság lapjában jelent meg, hanem a *Muzáron*ban. Szemere emiatt hosszas magyarázkodásra kényszerült.

A *Muzáron*-kötetet végiglapozva igen figyelemre méltó észrevételt tehetünk. A harmadik és a negyedik kötet egyben jelent meg, 1829-től 1832-ig vannak benne írások, főként Szemerétől és Kölcseytől. Azonban bőven megtalálhatók benne még Kazinczy munkái is, többek között a XXIII. rész kerekén tíz Kazinczy-verset tartalmaz (320–331). De 1831 júliusából is vannak itt írások például, tehát éppen abból az időszakból, amikor Kazinczy Szemerééknél időzött, és közösen írtak különböző nyelvészeti munkákat, miközben átnézték a régi pályázatokra⁷⁸ készült szóalkotásokat.

A *Muzáron*ban megjelenő Kazinczy által húsz évvel korábban kitalált magyarítások szövegei is köthetők valamiképpen a *Tübingai pályamű*höz. Amikor például az *anima* és a *spiritus* szavakról, illetve ezek fordításáról értekezett Kazinczy, kiderül, hogy a *Muzáron*ban közölt gondolatmenet⁷⁹ már – kicsit egysze-

⁷⁴ KAZINCZY Ferenc *Eredeti munkái*, I., összeszedték Bajza és Schedel, Budán, A Magyar Kir. Egyetem betűivel, 1836.

⁷⁵ KFMM *Levelezés III*, i. m. 147.

⁷⁶ KÖLCSEY Ferenc, *Kazinczy = Muzáron*, 1833, 376–389.

⁷⁷ KFMM *Levelezés III*, i. m. 268.

⁷⁸ Balla Antal és Puky Ferenc még 1810-ben írt ki pályázatot a *Hazai Tudósításokban*, hogy a *spiritus*, *universaliter* és az *universum* szavaknak keressenek magyar megfelelőt. Erre a pályázatra írt – Szemere hatására – Kazinczy is megoldásokat, amivel azonban nem nyert, a pályázati szövege viszont Szemerénél maradt, ezeket nézték át 31 nyarán és ezek jelentek meg az 1833-as *Muzáron*ban (243–267). *KazLev VIII*, 1898, 464–465.

⁷⁹ „A’ s z e l l e t’ gyökere s z é l (a hogy *ανεμος* szél mennyből az *animus* leve) – ’s ennek talán a’ s z e l e k (*scindo*); minthogy a’ s z é l az orczabört szeli. A’ s z é l mondom – *ventus*, *spiritus*, *anima*; az utolsót azon értelemben vévén, mellyben Cicero veszi, midőn a’ rothadt lehelletű

rűbb formában – készen volt a két évvel korábban megírt *Tübingai pályaműben*.⁸⁰ Ezek az apró tények is igazolni látszanak tehát a Simai-féle felvetést. Nyilvánvaló, hogy Szemerét foglalkoztatta Kazinczy *Tübingai pályaműve*, és szövegszerűen a fejében járhatott Kazinczy dolgozata éppen ebben az időben, azaz 1831 júliusa és 1833 áprilisa között. Április 16-án ugyanis azt mesélte Kölcseynek, hogy a korábbi levelében küldött hexameterek közül (Kölcsey hat verset küldött azzal a felszólítással, hogy Szemere válasszon belőle hármat) a Szemere által elsőként kiválasztott („Önértés te vagy a’ diadalmas bére nem a’ díj”) emlékezteti őt a „Stolz will ich den Spanier”-re.⁸¹ És pontosan ez a mondat volt Kazinczy pályaművének a jellegje is, Schiller *Don Carlos*ából (III. felv. 10. jelenet).

A *Tübingai pályamű* kéziratának és kritikai sajtó alá rendezésének lényegi problémájára hívta föl tehát a figyelmet Simai Ödön, s érveivel feltétlenül foglalkozni kell érdemben, hiszen Simai észrevételeit mindeddig nem vette figyelembe a szakirodalom.

A Kazinczy-recepcióban halálának 1931-es centenáriuma tekinthető újabb eseménynek. 1931 októberében az Akadémián emlékülést tartottak, az elnöki megnyitó beszédet Berzeviczy Albert mondta. Ez a beszéd⁸² a *Budapesti Szemlében* Horváth János hosszabb tanulmányával⁸³ együtt jelent meg. Szép, nagy ívű, méltató mondatok. Különösen Horváth János tanulmánya fontos, aki súlyozta, kritikusan értékelte, majd mérlegelve elhelyezte Kazinczy munkásságát irodalomtörténetünkben. A *Tübingai pályaműről* azonban nem beszélt. Négyesy László

Apronius felől azt mondja, hogy nem csak lelke, hanem még lehellete is záp volt. Ne animum eum quidem integrum, sed ne animam quidem puram conservare potuit. In Verrem. 5:58. A’ s z e l e ből lesz s z e l e l n i (*spirare*), ’s innen s z e l e l é s (*spiratio*); mellyel egy a’ s z e l l e t (*spiritus*) azon különbséggel, hogy amaz az *actiót*, ez pedig az *actio által producált dolgot* teszi; holott némelly *ás és*-ben kimenő szavaink, mint péld. o. az *írás* (*scriptio és scriptura*) mind a’ kettőt jelenti. [...] A’ chemiában annál inkább használható, mivel rövid, és így összeforradást épen úgy szenved mint németben: *Weingeist b o r s z e l l e t*. [...] A’ szellet-nek egy hibája vagon – hogy végzete *ET*. Az utóbbik szent helyben láttuk, hogy a’ *spiritus vester s z e l l e T E – T E k* által tétetett ki, mellyben a’ két *TE* syllaba’ hangzása fáj a’ fülnek. Változtassuk a’ *szelletet s z e l l e m m e*, mint a’ hogyan a’ *kell*-ből lön *k e l l e m*; ’s a’ *szellemetek* nem fogja bántani a’ fület, ’s a’ poeta a’ keleti szellet (*spiritus* vagy *ventus orientalis*) keleti szellemnek mondhatja.” *Múzárion*, 1833, 252–253.

⁸⁰ „Igen is, nálunk *lélek* mind az anima mind a’ spiritus. De a’ XVdik század’ Irójinak munkájiban felleljük a’ spiritus ideájára a’ *szelletet*, ’s Philosophusaink élni fognak az *igen* jó szóval, mihelytt reája szükségek léssen, (még pedig, hogy a’ szó *ens per se subsistens*-t és ne *productum*-ot fessen), azt, a’ *kellek*-ből eredő *kellem*’ (Anmuth) hasonlatossága szerént, *szellem*-mé változtatván, mert a’ *szellet* annyi mint a’ *szellés*; – noha illyen verbumból eredő substantívum a’ *spiritus és πνευμα* is. ‘S ekkor osztán a’ Chemicus *borszellemnek* fogja nevezhetni az *égett-bort*, ‘s a’ Montesquieu’ fordítója *Törvények’ szellemének* az ő halhatatlan munkája’ címjét.” Ez a részlet csak a debreceni kéziratban maradt fenn magyarul, a szövegrészletet lásd AJKAY 2007, i. m. 534–535.

⁸¹ KFMM *Levelezés III*, i. m. 242.

⁸² BERZEVICZY Albert, *Kazinczyról = Budapesti Szemle*, 1931/648, 161–166.

⁸³ HORVÁTH János, *Kazinczy emlékezete = Budapesti Szemle*, 1931/648, 166–190.

tanító célzatú monográfiája⁸⁴ szintén az emlékévé termése. *A magyar nyelv védelme* című fejezet⁸⁵ teljes egészében a *Tübingai pályamű* vizsgálatának szentelte. A művön erősen érezhető Wertheimer Ede történeti tanulmányainak és Heinrich Gusztáv szövegkiadásának hatása a kortárs tudósokra, Négyesy – amint ezt a külön fejezete is illusztrálja – lényeges munkának tartja Kazinczy életművében ezt a pályaművet, nem kevésbé lényegesnek mint kortörténeti dokumentumot. Ismertette a pályázat kiírásának körülményeit, összefoglalta a pályamű tartalmát, majd a pályázat további sorsáról is beszélt. A szöveg értelmezéséhez új dolgot nem tett hozzá, és látnivalón nem ismerte a Heinrich-kiadás recenzióit. Lényegesebb viszont, hogy a tanuló ifjúság figyelmét ráirányította Kazinczynak erre az írására, és szélesebb körben ismertté tette. Négyesy kiemelten fontosnak tartotta Kazinczy pályaművét, ez azért feltűnő, mert az egyes fejezetekben nem egy-egy művet, hanem egy-egy témakört tárgyalt. Amellett, hogy tudós értekezést olvastunk, lírai módon ragadta meg Kazinczy tevékenységének lényegét: „Pályáját véres verítékkal öntözte. Hitt, küzdött, szenvedett és alkotott. Emléke olyan tiszteletet érdemel a haza és az emberiség előtt, mint az egyházban a szenteké.”⁸⁶

A következő évben, 1932-ben jelent meg Pintér Jenő nagy irodalomtörténeti összefoglalásának Kazinczyt is tárgyaló kötete.⁸⁷ Ennek a mérhetetlen mennyiségű adatot tartalmazó rendszerezésnek az a furcsasága, hogy Heinrich pályamű-kiadását egyáltalán nem ismerte, miközben Heinrichnek a *Bácsmegyei* szövegkiadását igen. Ez azért is különös, mivel Pintér Jenő ismerte és beledolgozta munkájába a legújabb (1931-es) szakirodalmat is. *A Tübingai pályamű* sorsáról mégis több mint egy oldalon keresztül írt az életrajzi részben,⁸⁸ majd még egyszer megemlítette a prózai munkák tárgyalásánál is.⁸⁹ Az *Erdélyi Múzeumbeli* szövegkiadást szóba hozta ugyan, a Heinrich-félét viszont nem. A későbbi szakirodalmi hivatkozásokból kiderül, hogy nagy valószínűséggel Négyesy László monográfiájából vehette át a pályázat kiírásának és lezajlásának adatait, de magát a pályaművet láthatóan nem ismerte.

A Kazinczy-mű recepciójában a 20. század közepén következett az újabb szakirodalmi áttekintés, méghozzá a kor nagy irodalomtörténeti vállalkozásának, az akadémiai irodalomtörténetnek⁹⁰ a keretein belül. A harmadik kötet szerkesztője Pándi Pál, a Kazinczyról szóló fejezetet Szauder József írta. Az életműben hangsúlyosan helyezte el a *Tübingai pályaművet*, és helyét a nyelvújítást előkészítő írások között jelölte ki. Szauder ismerte Heinrich kiadását, a szakirodalmi ajánlóban föl is sorolta, és ez alapján ismertette a pályázat kiírásának körülményeit. Röviden elemezte az egyes fejezeteket, és elsőként hívta föl a figyelmet

⁸⁴ NÉGYESY László, *Kazinczy pályája*, Bp., Akadémiai, 1931.

⁸⁵ *Uo.*, 100–108.

⁸⁶ *Uo.*, 170.

⁸⁷ PINTÉR Jenő, *Magyar irodalomtörténete*, V., Bp., Stephaneum, 1932.

⁸⁸ *Uo.*, 239.

⁸⁹ *Uo.*, 281.

⁹⁰ *A magyar irodalom története*, I–VI, főszerk. Sötér István, Bp., Akadémiai, 1964–66.

a harmadik, irodalomtörténeti rész fontosságára, amellyel Kazinczy azt bizonyította be, hogy a nyelvünk elérte a fejlettségnek azt a fokát, amely képes a hivatalos nyelv funkcióira.⁹¹

Az elmúlt évtizedekben Magyarországon ismételten megélénkült a Kazinczy-kutatás. Már a hetvenes évektől kezdődően nemzetközi szinten is dinamikusan újraindult a felvilágosodás korának kutatása, és ez megmutatkozott a magyar tudományos közéletben is. Sorra követték egymást a rangos konferenciák, szakmai tanácskozások, amelyek eredményeit a rendre megjelenő kötetekben olvashatjuk.⁹² E bonyolult, eszmei-esztétikai áramlatokban rendkívül gazdag korszak kutatásának újabb hazai eredményeit tükrözik azok a fontos monográfiák is, amelyek újabb irányokat jelölnek ki és új értelmezéseket adnak akár a kulcsfogalmaknak is.⁹³ Csetri Lajos monográfiájában a nyelvújítást helyezte középpontba, ebben a kontextusban tárgyalta Kazinczy kritikáit mint az aktuális magyar irodalmi életre reagáló írásokat, és ezeknek szerves előzményeként említette meg a *Tübingai pályamű* fontosságát. Csetri monográfiájában rámutatott arra, hogy Kazinczy számára nem a nyelv, hanem az irodalom fejlettsége volt az elsődleges. Csetri szerint már ebben a pályamunkában valóságos kritikát írt kortársairól, valamint az elődökről, és a pályamű szintű az irodalomtörténész Kazinczy, mint a kritikus Kazinczy véleményét is tartalmazza.⁹⁴

A kilencvenes évek elején Fried István egyik tanulmányában foglalkozott Kazinczy pályaművével,⁹⁵ pontosabban a pályamunka utolsó, irodalomtörténeti részével. Fried fölhívta a figyelmet arra, hogy Kazinczy mennyire lényegesnek tartotta ezt a munkáját, milyen hosszan küzdött a kiadásáért, és hogy mennyire lényeges volt számára, hogy sikerült legalább az irodalomtörténeti részt megjelentetnie Bécsben, népszerűsítve ezzel a magyar irodalmat.

A Kazinczy-kutatásnak újabb lendületet adott a 2009-es jubileumi magyar nyelv éve, Kazinczy születése 250. évfordulójának az ünnepe. Ebből az alkalmából számos Kazinczyval foglalkozó könyv jelent meg, többek között az októberben, Debrecenben megrendezett emlékkonferencia tanulmánykötete.⁹⁶ De számos tanulmánykötet, monográfia, tematikus folyóiratszám és szövegkiadás is

⁹¹ *A magyar irodalom története*, III, szerk. Pándi Pál, Bp., Akadémiai, 1965, 273.

⁹² *Irodalom és felvilágosodás*, szerk. Szauder József, Tarnai Andor, Bp., Akadémiai, 1974; *Klasszika és romantika között*, szerk. Kulin Ferenc, Margócsy István, Bp., Szépirodalmi, 1990; *Folytonosság vagy fordulat?*, szerk. Debreczeni Attila, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiad., 1996.

⁹³ Például CSETRI Lajos, *Egység vagy különbözőség? – Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., Akadémiai, 1990; BÍRÓ Ferenc, *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Bp., Balassi, 1995.

⁹⁴ CSETRI 1995, i. m. 184–186.

⁹⁵ FRIED István, *Elfelejtett részletek Kazinczy Ferenc magyar irodalomtörténetéből = Irodalomtörténeti Közlemények*, 1991, 597–605.

⁹⁶ *Ragyogni és munkálni*, Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről, szerk. Debreczeni Attila, Gönczy Monika, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010.

napvilágot látott, ezekből most csak a *Tübingai pályaművet* tárgyaló munkákat tekintem át.

Miskolczy Ambrus négykötetes monográfiájának⁹⁷ második kötetében említette meg Kazinczy pályáírását, amikor Kazinczy nemzetszemléletéről értekezik. Miskolczy Kazinczynak Debrecennel való ambivalens viszonyára vetíti rá a pályamű értelmezését. Szerinte ugyanis, bár Kazinczy hadakozott a Debreceeni Grammatika ellen, a *Tübingai pályaműben* mégis arról írt, hogy – a magyar virtus szempontjából – Debrecen talán az egyik legerősebben magyar vidék.⁹⁸ A monográfiában nem igazán magát a pályaművet elemezte és értékelte, sokkal inkább egy szélesebb összefüggés és annak értelmezési tartománya felől közelített a műhöz. Alapkonceptiója szerint ugyanis választott témája, a magyar virtus, a magyar nyelv- és nemzetszemlélet irányából vizsgálta valamennyi Kazinczy-művet. Miskolczy szerint Kazinczy Rousseau, Kant és Herder nemzetfelfogásának ihletésére körvonalazta és dolgozta ki a saját elgondolását a nemzetről, melynek alapvető tétele, hogy az európai országok választása ez lehetett: sok nemzet egy nép, vagy sok nép egy nemzet.⁹⁹

Az utóbbi évek Kazinczy-irodalmából kiemelkedik Bíró Ferenc 2010-es nagymonográfiája, amelyben a *Tübingai pályaművel* is részletesen foglalkozott.¹⁰⁰ Elemzésének egyik legfőbb érdeme, hogy módszeresen, összefüggéseiben vizsgálta a teljes szöveget, nem pedig egy kiválasztott nézőpont felől. Bíró ismertette a pályázat kiírásának körülményeit, valamint fölhívta a figyelmet Kazinczy

⁹⁷ MISKOLCZY Ambrus, *Kazinczy Ferenc útja a nyelvújítástól a politikai megújulásig*, I–IV, Bp., Lucidus, 2009–2010.

⁹⁸ MISKOLCZY 2009–2010, i. m. II, *A vitrus jegyében – avagy a széphalmi mester erény-, nyelv- és nemzetszemlélete*, 76–77.

⁹⁹ Ezt már egy tanulmányban fogalmazza meg: MISKOLCZY Ambrus, *Kazinczy Ferenc nemzetszemlélete = Kisebbség-kutatás*, 2009/3. http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2009_03/cikk.php?id=1765 (2015. június 5.) – Meg kell említeni, hogy ennek a tanulmánynak az elején van egy tévedés, Miskolczy Ambrus azt írja, hogy Kazinczy megváltoztatta az eredeti jeligét („Üss, csak hallgass meg!”) arra, hogy „Elég volt 2387 napig!” Ennek a mondatnak nincs értelme, Kazinczy valóban megváltoztatja a jeligét, de arra, hogy „Stolz will ich den Spanier!”, a Schiller *Don Carlos*-ból származó mondatra. Miskolczy nem jegyzeteli meg ezt a mondatát, valószínűleg félreolvasta Heinrich bevezetőjét, aki idézi Kazinczy levelét a mottóváltozásról. Viszont két különböző levélről van szó, Kazinczy 1808. május 26-án Prónay Lászlónak írja, hogy „Görög mottómat megváltoztattam. Nekem nem jó a hatalmas ellenfélnek *παταζον*-okat kiáltozni. – Elég volt 2387 napig! – A’ helyett egygy, már nem élő, Német Irónak versei közzül választottam öt szót. Ezt sem írom-le, attól tartván, hogy a’ levél nem jut-el Excellentziádnak kezeihez.” (KazLev V, 466.) Június 2-án Kis Jánosnak már megírja pontosan: „Mottóm megváltozott. A’ helyett Don Carlosból vettem egygy mást, melyly unwarscheinlich ugyan, de benne nagy értelem van. Tartsd, kérlek, titokban; tudod mennyi függ attól, hogy az *illyeknek* mottójok ne ismértessék hamarább mint a’ bírák a’ czédulát felbontják. Im ez az: Stolz will ich den Spanier. Ezt a’ Király mondja Pózának. Oda czélzok vele, hogy az Uralkodó örülhet, hogy bennünk hazaszeretetet lobog, mellynek egygy része a’ nyelv’ szeretete.” (KazLev V, 472.)

¹⁰⁰ BÍRÓ Ferenc, *A legnagyobb pennaháború, Kazinczy Ferenc és a nyelvkérdés*, Bp., Argumentum, 2010, 428–436.

egyéni szövegszerkesztésére, amellyel – gyakorlatilag – megváltoztatta a pályázat kérdéseinek súlypontját. Bíró az irodalmi antológia szerepét is hangsúlyosan tárgyalta. Véleménye szerint Kazinczy azért illusztrálta a nyelv fejlettségét az irodalom nyelvével, mert a nyelv gazdagságának bizonyítására vitathatatlanul ez a nyelvi felület látszik a legalkalmasabbnak, ugyanakkor ez az a közeg, amelyben a nyelvi változások a leginkább létrehozhatóak és érvényesíthetőek. Bíró Ferenc ezen túl azonban nemcsak a Kazinczy-életműben helyezte el a pályaművet, hanem történeti összefüggésében is. Szerinte Kazinczy munkája folytatja a felvilágosult rendiség előző nemzedékének tendenciáit, de már – a nemzetiségekkel szemben – jóval toleránsabb fölfogásban.

A Kazinczy-szövegek, így a *Tübingai pályamű* recepciójának módszeres és szisztematikus kutatása aktívan rendezheti át egyes résztémák érvényesebb átértékelését és újraértelmezését.

AJKAY, ALINKA

„En vue d'élever le statut de la langue hongroise”

L'histoire des éditions et de la réception de l'ouvrage de Kazinczy écrit pour le concours de Tübingen

La seule édition complète de *L'ouvrage pour le concours de Tübingen* a vu le jour en 1916, il y donc un siècle. La plupart des spécialistes semblent admettre la reconstruction que l'éditeur a proposée des circonstances de la création du texte en question. Or, à force de revoir de près l'écho critique de l'édition, ainsi que la fortune des manuscrits de Kazinczy, quelques affirmations de Gusztáv Heinrich nous paraîtront bien incertaines et contestables. Il nous semble par conséquent indispensable de revoir un certain nombre de convictions transmises jusqu'à aujourd'hui par les générations successives de chercheurs. Dans notre étude, nous nous efforcerons de mettre en relief quelques faits et quelques intuitions qui sont dignes de faire leur retour dans le canon de la recherche kazinczyenne. Du vivant de son auteur, le texte complet de *L'ouvrage pour le concours de Tübingen* n'a jamais vu le jour, ni en allemand, ni en hongrois. Seule l'anthologie littéraire qui constitue la troisième partie fut imprimée en 1814. Ceci est bien étrange, vu que Kazinczy n'a nullement dissimulé sa volonté de voir publié cet ouvrage consacré à la cause de la langue hongroise. L'étude attentive de la réception – longue de deux siècles – de *L'ouvrage pour le concours de Tübingen* nous permet d'identifier des phases dans le processus. L'édition de 1916 fut suivie de quelques comptes-rendus importants, dont le plus important est sans doute celui d'Ödön Simai. Dans son texte, Simai évoque quelques aspects importants (négligés par Heinrich) de la question, comme par exemple le fait que l'auteur de la traduction allemande envoyée au concours n'est autre que Kazinczy lui-même, par contre, une partie du texte hongrois, publié en fragments, est selon toute probabilité l'oeuvre de Pál Szemere. Simai a identifié ainsi un élément central de la problématique des manuscrits et de l'édition critique de l'ouvrage en question. La recherche ne peut pas se permettre de négliger ses remarques et son argumentation.

Keywords: Hungarian language, history of ideas, 19–20th centuries, editions history, Kazinczy Ferenc, Szemere Pál